

УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ У КОНТЕКСТІ ЇЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Любов Пишенична
Суми

Статтю присвячено розкриттю проблеми вдосконалення механізмів державного сприяння адаптації системи вищої освіти України до вимог Болонського процесу та її розвитку в контексті загальноєвропейського освітнього простору.

Ключові слова: державне управління освітою, адаптація системи вищої освіти, вимоги Болонського процесу, перспективи розвитку європейського освітнього простору.

Постановка проблеми. Процеси входження системи освіти України до світового освітнього простору, адаптації вітчизняної вищої школи до вимог Болонського процесу ставлять перед науковцями і освітянами-практиками нові завдання щодо теоретико-методологічного обґрунтування і технологічного забезпечення розвитку суспільства знань, удосконалення механізмів державного управління системою вищою освітою. Ці процеси істотно ускладнюються суперечностями функціонування в усіх сферах суспільного буття, непередбачуваними зрушеннями в суспільній психології, у визначенні життєвих цінностей і орієнтирів, морально-етичних принципів тощо.

Сьогодні в Україні ще залишається забагато специфічних проблем у розвитку освітянської галузі, у гармонізації її відносин з європейською освітою, у підвищенні рівня якості та доступності освіти. Саме тому, поряд із наданням вищим навчальним закладам значної самостійності у виборі сучасних апробованих форм і методів навчання, у фінансово-господарській діяльності, у здійсненні управління поточною і стратегічною діяльністю, вищу освіту, як свідчить світова практика, недоцільно залишати без впливу з боку держави, без раціонально улаштованого державного управління. Особливого значення набуває роль державного управління у зв'язку з просуванням української вищої освіти до європейських стандартів щодо надання освітніх послуг та реального упровадження в освітні практики принципів і норм, закріплених у Болонській декларації і інших документах, які стосуються створення Європи знань.

Аналіз актуальних досліджень. Важливими для нашої статті є наукові доробки в галузі державного управління відомих українських фахівців: В. Авер'янова, В. Бакуменка, В. Дзюндзюка, В. Князева, В. Корженка, С. Майбороди, В. Малиновського, В. Мартиненка, Н. Нижник, Г. Одінцової, В. Пілюшенка, Є. Ромата, С. Серьогіна, Ю. Сурміна, С. Телешуна, В. Токовенко та інших.

Особливе значення для осмислення означеної нами проблеми мають наукові праці з філософії освіти (В. Андрущенко, В. Лутай, І. Зязюн, С. Клепко та ін.), а також ті, що стосуються державного управління вищою освітою в сучасному глобалізованому світі (Н. Протасова, В. Огаренко, М. Білинська, С. Калашнікова, В. Майборода, С. Крисюк, В. Луговий, М. Кісіль, А. Мазак, О. Дубовка, С. Опрятний та ін.).

З'явилися окремі дослідження у сфері науки державного управління (С. Андрейчук, І. Сікорська), що стосуються удосконалення державного управління вищою освітою в Україні у контексті євроінтеграції та Болонського процесу.

Разом з тим, незважаючи на наявність цілого ряду нормативно-правових актів органів влади, у тому числі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, значної кількості публікацій щодо розвитку системи вищої освіти в Україні та вдосконалення механізмів державного управління нею, наукового осмислення основних принципів Болонської декларації, ще й сьогодні відсутнє комплексне науково-методологічне забезпечення сучасного менеджменту вищої освітою, не визначені й не сприйняті суспільством процедури оцінювання знань, гармонізації наукових ступенів і вчених звань, є суттєві проблеми у забезпеченні якості освіти.

Мета статті. Обґрунтувати механізми розвитку та вдосконалення вищої освіти в Україні у зв'язку з її адаптацією до вимог Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що у процесі адаптації до умов Болонської декларації кожна країна, у тому числі й Україна, діє виходячи із глибоко

виваженої трактовки її основних положень і співвідношення цих положень з національними особливостями. Безперечним є те, що система освіти кожної країни є унікальним явищем, глибоко пов'язаним з духовними та матеріальними аспектами минулого й сучасного. З огляду на це, у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості.

Стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні, які мають базуватися на таких засадах [7]:

— по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

— по-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної відомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої освіти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

— по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки з замовниками фахівця [4].

Проблеми модернізації і розвитку системи вищої освіти України досить глибоко й змістовно розкриваються в науково-методичних працях широкого кола дослідників.

Зокрема, Н. Протасова, О. Іваницький акцентують увагу на головній ролі Болонської декларації в управлінні створенням єдиного європейського простору вищої освіти [6]. При цьому не можна не враховувати і ту обставину, що входження України до європейського освітнього простору може спровокувати певні негативні процеси, зокрема, посилення відтоку за кордон кращих випускників українських університетів, викладачів та науковців.

Т. Лукіна слушно вказує на необхідність запровадження державою механізму зовнішнього оперативного та об'єктивного оцінювання досягнутого стану в освіті, визначення ефективності й результативності освітніх реформ та конкретних управлінських рішень, а механізм оцінювання якості освіти визначає як одну з обов'язкових умов входження України до європейського та світового співтовариства [3].

Ми погоджуємось з думкою О. Зарудіна про те, що Болонський процес – це база модернізації системи вищої освіти з допомогою урізноманітнення навчальних програм на основі диверсифікації, забезпечення відповідності між змістом освіти й рівня підготовки випускників та потребами ринку, трансформації освіти дорослих з розширенням програми і подовження термінів навчання, налагодження нових зв'язків із міжнародними організаціями, формування умов для мобільності учасників ринку освітніх послуг і ринку праці [2].

Цікавою є думка Н. Бондарчука про те, що проблеми у реформуванні вищої освіти, пов'язані не стільки із її розвитком і набуттям нових якісних ознак, скільки із загрозою втратити кращі освітні традиції, знизити національні стандарти якості освіти [1].

Доцільно зазначити, що національна вища освіта первісно сформувалася в умовах централізованої держави. На сучасному етапі розвитку процесу оновлення системи вищої освіти в Україні бракує системної координації, глибокого наукового аналізу, послідовності у реалізації прийнятих програмних документів.

Відмітимо, що з 1998 року в Україні запроваджено ступеневу освіту відповідно до Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Зазначене Положення є обов'язковим для всіх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування та форм власності. Особливості ступеневої освіти медичного, ветеринарно-медичного, мистецького, юридичного, транспортного, педагогічного та військового спрямування визначаються відповідними центральними органами виконавчої влади за погодженням з Міністерством освіти.

Відповідно до Закону України «Про освіту» підготовка кваліфікованих робітників, а також молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів (фахівців з вищою освітою) здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ступеневою освітою) згідно з відповідними освітньо-професійними програмами (Рис. 1).

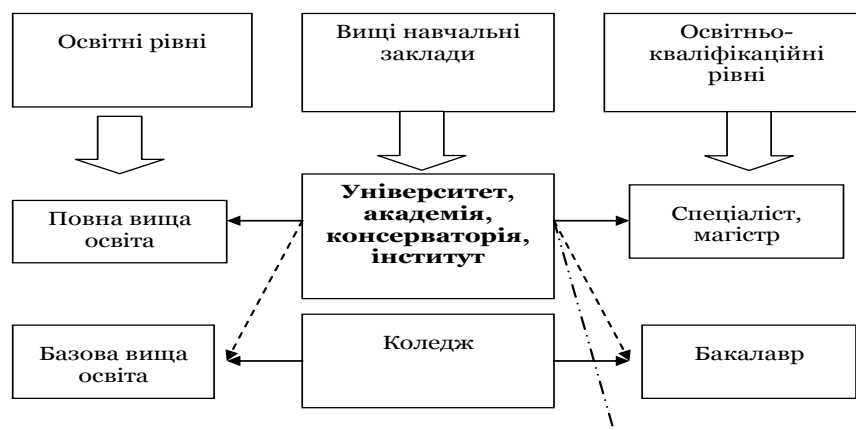

Рис. 1. Структура ступеневої вищої освіти України

До початку офіційних процедур адаптації до умов Болонського процесу зіставлення освітньо-кваліфікаційних рівнів, прийнятих в Україні, з європейською системою кваліфікацій (англосаксонська система) наводяться нами у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння освітньо-кваліфікаційних рівнів в Україні та Європі

Освітньо-кваліфікаційні рівні в Україні	Рівні кваліфікацій вищої освіти FHEQ (Рівні European Qualifications Framework)
Рівень відсутній	D Докторський ступінь (Ph) (Level 8)
Магістр	M ступінь магістра, Диплом аспіранта, Сертифікат аспіранта (Level 7)
Рівень відсутній	N ступінь бакалавра з відзнакою, сертифікати і дипломи закінчених навчальних закладів

	(Level 6)
Бакалавр	<p>I звичайний ступінь бакалавра</p> <p>Основний ступінь,</p> <p>Дипломи про вищу освіту</p> <p>Спеціалізована освіта і навчання</p> <p>(Level 5)</p>
Рівень відсутній	<p>C посвідчення про вищу освіту</p> <p>(Level 4)</p>

Зазначимо, що при реформуванні вищої освіти ураховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а також поліпшується міжнародна співпраця, розширюється мобільність, забезпечується працевлаштування студентів у європейському чи міжнародному ареалі, активізується міжнародна конкурентоспроможність закладів вищої освіти тощо.

Слід відмітити, що на шляху реформування вищої освіти європейських країн виникає значна кількість проблем, які можуть бути умовно розділити на чотири групи:

- внутрішні проблеми, пов'язані з реалізацією основних функцій вищих навчальних закладів (проведення наукових досліджень, організація навчального процесу, ефективне методичне забезпечення);

- зростання конкурентоспроможності вищих навчальних закладів;

- рівень та якість управління вищими навчальними закладами;

- зміна умов, у яких функціонують вищі навчальні заклади (фінансові обмеження, потреба суспільства в неперервній освіті, зменшення кількості абітурієнтів в європейських країнах).

Вказані проблеми спонукають європейські країни знаходити нові підходи, створювати нову політику і законодавчу базу у сфері вищої освіти.

Залучаючись до Болонського процесу, Україна має враховувати й ту обставину, що розвиток крупними вузами самостійних зв'язків із закордонними науково-освітніми центрами, надання ліцензії їхнім експериментальним базовим навчальним програмам, нерідко суперечать діючим в Україні державним стандартам вищої освіти, не сприяє створенню єдиного освітнього простору країни. При цьому стимулюється відтік тих спеціалістів, які задіяні у таких програмах.

Слід зазначити, що на сьогодні існує нагальна потреба по-новому осмислити структуру і зміст діяльності системи вищої освіти України, суттєво її переглянути у контексті сприяння з боку держави на шляху її пристосування до нових умов надання освітніх послуг, до нових умов функціонування.

Вважаємо, що основні завдання для України на шляху входження до європейського простору вищої освіти, які потрібно впровадити в системі вищої освіти, можна сформулювати таким чином:

- широкомасштабна довгострокова стратегія системної модернізації всієї системи освіти;

- система якості освіти, яка відповідає стандартам ЄС, потребам ринкової економіки, внутрішнього розвитку держави та суспільства;

- державний реєстр напрямів підготовки та спеціальностей відповідно до МСКО-96, 9МСКО-7 і МСКЗ-88;

- загальноприйнята та порівняльна систему вчених ступенів;

- система кредитів на зразок ECTS як відповідного засобу сприйняття більшої мобільності студентів;

- законодавчо підсилені умови для полегшення працевлаштування українських громадян в Європі та міжнародній конкурентоспроможності системи вищої освіти України;

— законодавче закріплення умов для забезпечення мобільності шляхом усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

1) забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних освітянських послуг;

2) забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, проводячи дослідження, викладаючи та виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав;

3) сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій [4].

Зазначимо, що адаптація системи вищої освіти до умов європейського освітнього простору – це її пристосування до змісту і вимог, що диктуються Болонською декларацією про європейський простір вищої освіти. Отож, ВНЗ в Україні, повинні засвоїти цю специфіку, одночасно успадковуючи ті вміння і навички, той історичний досвід виробництва освітнього продукту, який накопичувався в Європі і передавався в провідних університетах з покоління в покоління. Інша сторона адаптації полягає в тому, що органи державного управління повинні організувати безперервний, невичерпний процес розвитку і збереження системи вищої освіти в Україні.

Адаптація українських ВНЗ до вимог стандартів та правил на європейському освітньому ринку є особливо актуальною проблемою сучасного періоду розвитку системи освіти України в цілому. А завдання держави по сприянню цій адаптації – є одним з найважливіших у розвитку суспільства.

Без сумніву, у процесі здійснення державного управління, органи виконавчої влади повинні у обов'язковому порядку враховувати зростаючу роль громадянського суспільства і вносити відповідні корективи у свої функції, визначаючи стратегічні цілі власного удосконалення і плануючи заходи передусім у внутрішній політиці, механізм реалізації якої безпосередньо взаємодіє із складовими громадянського суспільства [2].

Відмітимо, що діяльність щодо адаптації системи вищої освіти є доволі унікальною, бо кожний навчальний заклад в Україні має свої специфічні риси, як має свої специфічні риси кожний конкретний викладач і менеджер від освіти. Адаптації в даному випадку потребують не тільки навчальні заклади, а й персонал, який в них працює і навчається. Адаптації потребують також структурні підрозділи ВНЗ, матеріально-технічна база.

У ході процесу адаптації вищої освіти України до умов Болонського процесу виникає питання місії в цьому процесі органів державного управління освітою, та тих цілей та завдань, які перед ними повстають.

Коли мова йде про «управління адаптацією вищої освіти», в тому числі про управління адаптацією до умов Болонського процесу, то це також здійснення управлінського впливу на підгалузь, на процес отримання освіти шляхом формування системи ВНЗ, державних стандартів, вимог до кадрів, до абітурієнтів (наприклад, незалежне тестування), на кінцевий продукт (рівень знань) шляхом корегування процесу і вимог до кінцевого продукту.

У зв'язку з цим, відповідно до цілісного підходу до системи вищої освіти України, її можна розглядати як цілісну систему в різноманітні видів і форм здійснюваної нею діяльності. Отже, адаптація буде включати не лише освоєння вищими навчальними закладами певної професійної діяльності, але й усіх сфер їх життєдіяльності, пов'язаних з виробництвом наукової та освітньої продукції, а також соціальних умов існування системи ВНЗ. З огляду на це, розуміння сутність адаптації системи вищої освіти до умов Болонського процесу не обмежується професійною сферою, а охоплює сукупність соціально-управлінських відносин, що зумовлюють структуру галузі.

До основних структурних елементів адаптації можна віднести такі її різновиди: професійну; організаційну; соціальну; матеріально-побутову та методичну.

У процесі професійної адаптації вищої освіти України до умов Болонського процесу органи державного управління освітою повинні контролювати збереження і підняття на новий якісний рівень виконання ВНЗ своїх виробничих та соціальних функцій, при тому, що навчальний процес і підготовка фахівців повинна наповнитися новим змістом і характером наукової на науково-педагогічної праці, відповідним європейським

стандартам рівнем заробітної плати, можливостям стратегічного розвитку. Таким чином професійна адаптація виражається в оволодінні мистецтвом підготовки сучасного, конкурентоздатного на європейському ринку фахівця, який би володів трудовими навичками, був здатен адаптувати свої якості до стрімко змінного середовища.

Значне місце у адаптації системи вищої освіти України до умов Болонського процесу займає організаційна адаптація. Через неї відбувається включення українських ВНЗ в організацію суспільної праці по виробленню європейського інтелектуально освітнього продукту. Організаційна адаптація передбачає встановлення взаємних зв'язків українських ВНЗ з навчальними закладами інших країн, які б базувалися не тільки на взаємо-обміні змістовного компонента освіти, а й на корпоративній культурі, колективній організації праці тощо. Адаптація спрямована на переналадження роботи структурних підрозділ ВНЗ (факультетів, кафедр, лабораторій, навчальних центрів, комп'ютерних класів, центрів дистанційної освіти, аспірантури, докторантури).

Одночасно, на сучасному етапі розвитку системи вищої освіти України, постає проблема соціально-психологічної адаптації працівників ВНЗ, яка полягає у налагодженні міжособистісної взаємодії колективів ВНЗ із внутрішнім та зовнішнім середовищем, і усвідомлення соціальної спільності та ціннісних орієнтирів Болонського процесу.

Зміст матеріально-побутової складової відіграє найважливішу роль у передумовах успішної життєдіяльності українського суспільства не тільки у виробничій та професійній сферах, а й усій сукупності громадського життя держави. Головними структурними елементами цього виду адаптації виступають умови праці працівників ВНЗ, їх побутові умови, заробітна плата. Адаптувати ці умови до європейських стандартів – одне з головніших завдань державного управління освітою, керівництва й профспілкових комітетів ВНЗ.

Аналізуючи методичну складову адаптації відмітимо, що специфіка державного управління адаптацією вищих навчальних закладів до нових умов зумовлена тим, що більшість ВНЗ будуть змушені працювати на виконання замовлень іноземних партнерів та дотримуватися вимог західної навчальної та наукової технології й стандартів. Ці процеси можуть носити як позитивний так і негативний характер, але усвідомлення цих наслідків і їх передбачення – одне із завдань органів державного управління.

Безперечно, що методи і прийоми управління освітою мають враховувати цілісність бачення перспектив розвитку освіти на рівні регіону, базуватися на постійному аналізі ситуації та коригуванні робочих планів з урахуванням запитів і потреб населення та громадських інституцій. У сучасних умовах, коли результат управлінської діяльності значною мірою залежить від особи керівника та безпосередніх виконавців управлінських рішень, пріоритетною є діяльність органів управління освітою з добору і розстановки кадрів. Керівники закладів освіти мають бути не лише компетентними професійними управліннями, а й бути готовими до утвердження демократичних перетворень, співпраці з громадськістю, вміти ефективно поєднувати адміністративні та колегіальні, демократичні методи управління навально-виховним процесом, вирізняти й використовувати позитивні можливості інституцій громадянського суспільства, на рівних співпрацювати з населенням, батьківською громадськістю.

Одним із найважливіших питань при обранні європейського вектору розвитку освітньої сфери України, якій потребує суттєвої трансформації державного управління освітою і реформування діяльності конкретних вищих навчальних закладів, є виважений підхід до визначення рівня автономізації управлінських структур і становлення незалежності університетів. Це, як свідчить досвід вищих освітніх закладів Європи, може стати проблемою при забезпеченні конструктивної взаємодії освіти й суспільства.

Без сумніву, децентралізація управління дає змогу ВНЗ акцентувати увагу на вирішенні внутрішніх питань, модернізувати і удосконалити навчальні плани, розробити нові спеціалізації, але, наприклад, у вищій освіті країн Західної Європи водночас призвела до випадіння багатьох університетів із загального контексту процесів реформування суспільства, де управління розглядається не стільки як механізм, що гарантує автономію університетів, скільки як умова їх більшої відповідальності перед суспільством [4].

Українські вищі навчальні заклади часто вибудовують свою (власну) модель адаптації, використовуючи метод спроб і помилок, що може привести до суттєвих

проблем. Багато в чому це пов'язано з тим, що освіта, отримана керівниками і співробітниками українських ВНЗ та чиновниками від освіти, що займаються державним управлінням освітою, застаріває наростаючими темпами впродовж усього життя, а придбаний ними досвід, не проходить через призму сучасної наукової думки в галузі державного управління.

Саме тому на шляху до європейського освітнього простіру перешкодою залишається відмінність не задекларованих, а реальних місії та цілей, вітчизняної вищої школи та європейських закладів. Адаптація управління вищими навчальними закладами ускладнюється через недостатність досвіду участі в суспільних трансформаційних процесах, відсутність усталених університетських традицій, слабку сформованість і структурованість громадського руху.

Висновки. Система української вищої освіти потребує якісної перебудови і адаптації до загальноєвропейських стандартів, що неможливе без відповідного сприяння з боку держави, Державне сприяння адаптації вищої освіти умов Болонського процесу – це здійснення управлінського впливу з боку держави на процеси надання та отримання освіти шляхом формування системи вищих навчальних закладів, державних стандартів, вимог до кадрів і абітурієнтів, а також впливу на кінцевий продукт (рівень знань) шляхом корегування процесу і вимог до нього.

Державне управління вищою освітою має будуватись на основі усвідомлення перспектив розвитку європейського освітнього простору, тобто враховувати їх на рівні держави та регіону в стратегії розбудови вітчизняної освітньої галузі і базуватись на постійному аналізі ситуації та коригуванні дій на основі запитів і потреб населення та громадських інституцій.

Література:

1. Бондарчук Н. Проблеми реформування вищої освіти в контексті реалізації вимог Болонського процесу / Н. Бондарчук // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (31 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – Т. 1. – С. 321-322.

2. Зарудін О. Упровадження вимог Болонського процесу – невід'ємна складова європейської інтеграції України / О. Зарудін // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення: матеріали наук.-практ. конф. (31 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – Т. 1. – С. 323-324.

3. Лукіна Т. Державна політика України в сфері модернізації державного управління освітою / Т. Лукіна // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення: матеріали наук.-практ. конф. За міжнар. участю (24 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Т. 1. – С. 390-392.

4. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 447-453.

5. Політика розвитку вищої освіти України. – Режим доступу : <http://www.icps.kiev.ua>.

6. Протасова Н. Маркетингові аспекти управління освітою / Н. Протасова, О. Іваницький // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф за міжнар. участю (31 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – Т. 1. – С. 315-316.

7. Степко М. Ф. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський [та ін.] // Вища школа. – 2004. – № 2-3. – С. 97-125.

Стаття посвячена раскрытию проблемы усовершенствования механизмов государственной поддержки адаптации системы высшего образования Украины к требованиям Болонского процесса и её развития в контексте общеевропейского образовательного пространства.

Ключевые слова: государственное управление образованием, адаптация системы высшего образования, требования Болонского процесса, перспективы развития европейского образовательного пространства.